

ÜSLÛB-I HAKÎM

mişlerdir. Ancak bunlar sözün zâhirî muhtevasında olmadığını anlatmada benzerlik göstermekle birlikte amaç yönünden farklıdır. Kavî bi'l-mûcibde amaç muhatabın sözünü reddetmek ve anlamını ters çevirmektir. Üslûb-ı hakîmde ise amaç, beklenmedik karşılık veya cevabın, muhatabın konumuna en uygun yahut onun için daha önemli olduğuna dikkat çekmektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, “slb” md.; *et-Târifât*, “Üslûb-ü'l-ḥakîm” md.; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 180-181; *Kâmus Tercümesi*, I, 163; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 147; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, Kahire 1356/1937, s. 156; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980, s. 532-534; *Şûruhu't-Telhîs*, Kahire 1937, I, 479; İbn Hicce, *Hizânetü'l-ʿedeb*, Kahire 1304, s. 116; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebîʿ fi envâ'i'l-bedîʿ* (nşr. Şâkir Hâdî Şûkr), Necef 1388/1968, II, 198; Mecdî Vehbe – Kâmil Mühendis, *Mu'cemü'l-muştalâhâti'l-ʿArabiyye fi'l-luĝa ve'l-ʿedeb*, Beyrut 1979, s. 24; M. Saîd İsbir – Bilâl Cüneydî, *eş-Şâmil*, Beyrut 1985, s. 689; Mişâl Asî – Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi'l-luĝa ve'l-ʿedeb*, Beyrut 1987, I, 100-101; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalâhâti'l-belâĝiyye ve'taavûruhâ*, Beyrut 1996, s. 119-120.

İSMAİL DURMUŞ

ÜSLÛBÜ'İ-KUR'ÂN

(أسلوب القرآن)

Kur'an'ın kendine özgü

anlatım tarzını ifade eden bir terim.

Sözlükte “tutulmuş yol, tarz, tavır” anlamındaki **üslûb** kelimesi (Cevherî, *eş-Şihâh*, “slb” md.; *Kâmus Tercümesi*, “slb” md.) terim olarak sözün dizilmesinde ve lafızların seçilmesinde izlenen metodu ifade eder. Üslûb-ü'l-Kur'ân'la kastedilen de gerek kelime seçimi gerekse cümle yapısında Kur'an'ın kendine özgü anlatım tarzıdır (M. Abdülazîm ez-Zürkânî, II, 303). Kur'ân-ı Kerîm, söz sanatlarında maharet göstermenin revaçta bulunduğu ve edebî zevkin üst seviyeye ulaştığı bir ortamda inmiştir. Böyle bir ortamda Kur'an daha ilk nâzil olduğu günlerde, Arap yarımadasında görülen sözlü ya da yazılı anlatım şekillerinden farklılığı ve bilinen edebî türlerden hiçbirine benzememesiyle dikkat çekmiştir. İnanç ve ibadet esaslarından ahlâk prensiplerine, insanın psikolojik yapısından gayb âleminin özelliklerine, önceki kavimlerin kıssalarından kevnî hadiseler kadar farklı konularda ilgi çekici ve etkili bir ifade tarzına sahip olmuş, gerek kendisine inananlara gerekse inanmayanlara yönelik hitaplar değişik anlatımlarla ortaya konmuştur. Bazı âyetlerin tamamının ya da bir kısmının usaç vermeyecek şe-

kilde tekrarlanması, bazı sûre başlarında ki hurûf-ı mukattaalar, anlatımda soru ve cevap yöntemine, yemin, istifham ve tekit gibi unsurlara yer verilmesi, darbimesel ve kıssalarla bazı prensiplerin ve metafizik gerçeklerin somut hale getirilmesi bu bağlamda zikredilebilir. Muhtevası yanındaki dili ve üslûbu açısından Kur'an'ın farklı bir yapıya sahip olduğu muarızları tarafından da kabul edilmiştir. O dönemde Arap edebiyatını en iyi bilenlerden Velîd b. Mugire birkaç âyeti dinleyince güzelliğini ve etkileyiciliğini takdir ettiği bu sözlerin recez, kaside ya da cinlere ait şiirler türünden olamayacağını itiraf etmiş, ancak bu konuda kavmine ikna edici bir açıklama yapması istendiğinde Kur'an'ı “başkalarından aktarılmış bir sihir” şeklinde nitelemek zorunda kalmıştır (el-Müddessir 74/11-25; Hâkim, II, 506-507). Kur'an'ın üslûbunda görülen lafız ve mâna dengesi, onun gönüller üzerindeki etkisi, ses ve terkip nizamında ortaya konan âhenk, akla ve duyguya aynı zamanda hitap etmesi gibi özellikler kaynaklarda üzerinde durulan hususlardır (ayrıca bk. KUR'AN [İ'câzi ve Üslûbu]).

Kur'an'ın üslûbu konusu klasik kaynaklarda Kur'an'ın belâĝatı, nazmı ve i'câzına dair bahisler eserlerde dağınık biçimde ele alınmış, özellikle i'câz-ü'l-Kur'ân literatüründe onun kendine özgü bir üslûba sahip bulunmasına dikkat çekilmiştir. Meselâ Bâkîllânî, Kur'an'ın i'câz yönlerinden birini teşkil eden nazmından söz ederken bu özelliğin ortaya çıktığı alanlar arasında onun alışılmış söz üslûplarının dışında kendine mahsus bir üslûbu olmasını zikretmiştir (*i'câz-ü'l-Kur'ân*, s. 63). Bilindiği kadarıyla klasik dönemde sadece Zerkeşî konuyu müstakim bir başlık altında ele almıştır. Zerkeşî, Kur'an ilimlerini anlattığı ansiklopedik eserinin kırk altıncı bölümünü Kur'an'ın üslûbuna (fi üslûbi'l-Kur'ân ve fînûnihi'l-belâĝiyye) tahsis etmiş, bu başlık altında daha çok Kur'an'daki belâĝat sanatları üzerinde durmuştur (*el-Burhân*, II, 480-514). Üslûb-ü'l-Kur'ân meselesi modern dönemde özel incelemelere konu edilmiştir. Hamîdüddin Ferâhî, Mustafa Sâdik er-Râfî, Seyyid Kutub, Muhammed Abdullah Dirâz, Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî ve Subhî es-Sâlih, Kur'an'ın mûcizevi özelliği bağlamında onun üslûbuna ayrı bir önem veren ve konuyu çeşitli yönleriyle tartışan müellifler arasında zikredilebilir.

Kur'an'ın üslûbuna dair çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Ahmed b. Abdülazîz el-Lehib *Esâlibü'l-kaşem ve 'ş-*

şarḥ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm (1395, Ezher Üniversitesi), Hasan Çevikoĝlu *Kur'an-ı Kerîm'de Edebî Üslup* (1999, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erdoğan Baş *Kur'an Üslubunda Lafzî Tekrarlar* (2000, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Celalettin Civelekçi *Anlam-Üslup İlişkisi Bağlamında Kur'an'ın Üslup Analizi* (2009, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) adıyla doktora tezi hazırlamışlardır. Ayrıca Necâh Ahmed ez-Zihâr'in *el-kaşar ve esâlibühü ma'a beyâni esrârihâ fi's-şülüşi'l-evvel mine'l-Kur'âni'l-Kerîm* (1403/1983, Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi), Bessâm Abdülgafûr Abdürrezzâk el-Kavâsime'nin *Üslûbü'l-kinâye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (1984, Medine el-Câmi'atü'l-İslâmiyye), Ali Erbaş'ın *Kur'an'daki Tekrarlar ve Sırları* (1987, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bin İsa Bitâhir'in *Esâlibü'l-iknâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (1990, Amman el-Câmiatü'l-Ürdüniyye), Yûsuf Abdullah el-Ensârî'nin *Esâlibü'l-emr ve'n-nehy fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve esrâruhe'l-belâĝiyye* (1410/1990, Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi), İncâ İbrâhim el-Yemânî'nin *Esâlibü'l-ıdrâb ve'l-istidrâk fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (1410/1990, Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi), Ali b. Muhammed el-Hârisî'nin *Üslûbü'l-kaşem fi'l-Kur'ân: Dirâse belâĝiyye* (1411/1991, Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi), Yahya Suzan'ın *Kur'an'da İstifham Üslubu* (2001, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Niyazali Aripov'un *Kur'an-ı Kerîm'in İnanmaya Davette Kullandığı Üslubu* (2001, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Şehabeddin Kırdar'ın *Nahiv Belâĝat Yönünden Te'kid ve Kur'an'da Te'kid Üslubu* (2005, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Saliha Ayyıldız'ın da *Haber ve İnşâ Üslûbu'nun Yusuf Sûresi'ndeki Anlam Yansımaları* (2009, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) adlarında yüksek lisans tezleri vardır (ayrıca bk. İ'câz-ü'l-Kur'ân).

BİBLİYOGRAFYA :

Bâkîllânî, *i'câz-ü'l-Kur'ân* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1370/1951, s. 62-63, 80; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 506-507; Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Marâşlî v.dğr.), Beyrut 1410/1990, II, 480-514; M. Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-ʿirfân*, Kahire 1362/1943, II, 302-330; M. Abdullah Dirâz, *en-Nebe'ü'l-ʿazîm*, [baskı yeri yok] 1376/1957, s. 117-158; Mustafa Sâdik er-Râfî, *i'câz-ü'l-Kur'ân ve'l-belâĝatü'n-nebeviyye*, Beyrut 1393/1973, s. 188-208; Nuaym el-Hîmsî, *Fikretü i'câzi'l-Kur'ân*, Beyrut 1400/1980, s. 56, 62, 108, 125, 169, 172, 313, 375-376; Subhî es-Sâlih, *Mebâhiş fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1990, s. 334-340.

MEHMET SUAT MERTOĝLU